

ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԳՐՔԻ ԵՎ ՆԱԽԱԳԾԻ

Արսեն Մարտիրոսյան

*Երևան քաղաքի դատախազի տեղակալ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ*

Քրեադատավարական օրենսդրության պատմության վերլուծությունը վկայում է, որ քննչական գործողությունների համակարգը ժամանակի ընթացքում ենթարկվել է փոփոխությունների: Մասնավորապես, առանձին քննչական գործողություններ, որոնք նախկին ՀԽՍՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում նախատեսված չէին, գործող քրեադատավարական օրենսգրքում ստացել են օրենսդրական ամրագրում: Ինչպես նշում է Վ. Ա. Սեմենցովը, քրեադատավարական օրենսդրությունը մշտապես լրացվում է նոր ճանաչողական տարրերով, ինչը արտացոլում է պետության՝ տարբեր ժամանակահատվածներում հանցավորության դեմ տարվող պայքարի պահանջմունքներով¹:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ նաև՝ ՀՀ քր. դատ. օր.) չի սահմանում ինչպես քննչական գործողությունների հասկացությունը, այնպես էլ այդ գործողությունների սպառիչ ցանկը: Այս առումով օրենսդիրը սահմանափակվել է միայն ՀՀ քր. դատ. օր.-ի համապատասխան գլուխում այս կամ այն քննչական գործողության իրավական կարգավորմամբ, որոնց ուսումնասիրությունից հետևում է, որ օրենսդիրը, ըստ էության, նախատեսել է հետևյալ քննչական գործողությունները.

- ✓ Հարցաքննություն և առերեսում (205-2016 հոդվածներ),
- ✓ Ջննում, արտաչիրմում² և քննում (217-220 հոդվածներ),
- ✓ Ճանաչման ներկայացնելը (221-224 հոդվածներ),
- ✓ Խուզարկություն և առգրավում (225-231 հոդվածներ),
- ✓ Գույքի վրա կալանք դնելը (232-238 հոդվածներ),
- ✓ Նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումները վերահսկելը, հեռախոսային խոսակցությունները լսելը (239-241 հոդվածներ),
- ✓ Քննչական փորձարարությունը (242 հոդված),
- ✓ Փորձաքննություն նշանակելը և կատարելը (243-252 հոդվածներ),

¹ Տե՛ս *Семенцов В.А.* Следственные действия в досудебном производстве (общие положения теории и практики): Монография. – Екатеринбург: УрГЮА, 2006. с. 27.

² Նշված գործողության իրավական բնույթի վերաբերյալ մասնագիտական գրականության մեջ միասնական մոտեցում չկա. մասնավորապես՝ հեղինակների մի մասի կարծիքով՝ արտաչիրմումը ընդամենը տեխնիկական նախադրյալ է դիակի գննության, այն ճանաչման ներկայացնելու, փորձաքննություն նշանակելու և կատարելու համար: Ավելի մանրամասն տե՛ս *С. А. Шейфер* Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Изд. «Самарский университет», 2004, с. 66., *Кузнецов А.Н.* Следственные и иные процессуальные действия как способы собирания доказательств в уголовном процессе. Дисс. ... канд. юрид. наук. Воронеж, 2005. с. 78.

✓ Հետազոտման համար նմուշներ ստանալը (253-256 հոդվածներ):

Գործող քրեադատավարական օրենսգրքի համեմատությամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը (այսուհետ նաև՝ Նախագիծ) այլ մոտեցում է ցուցաբերել քննչական գործողությունների համակարգի նկատմամբ: Մասնավորապես, Նախագիծ՝ «Ապացուցողական գործողություններ» վերտառությամբ բաժնում իրենց ամրագրումն են ստացել *քննչական գործողությունները* (գլուխ 30), *գաղտնի քննչական գործողությունները* (գլուխ 32) և *փորձաքննությունը* (գլուխ 33):

Նախագծի 215-րդ հոդվածում թվարկված են հետևյալ քննչական գործողությունները՝

- ✓ հարցաքննությունը,
- ✓ առերեսումը,
- ✓ ցուցմունքը տեղում ստուգելը,
- ✓ զննումը,
- ✓ քննումը,
- ✓ փորձարարությունը,
- ✓ ճանաչումը,
- ✓ տեղեկատվության պահանջը,
- ✓ առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը,
- ✓ խուզարկությունը,
- ✓ առգրավումը,
- ✓ արտաշիրմումը:

Նախագծի 284-րդ հոդվածի համաձայն՝ գաղտնի քննչական գործողություններն են՝

- ✓ ներքին դիտումը,
- ✓ արտաքին դիտումը,
- ✓ նամակագրության և այլ ոչ թվային հաղորդումների վերահսկումը,
- ✓ թվային, այդ թվում՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկումը,
- ✓ ֆինանսական գործարքների վերահսկումը,
- ✓ կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակումը:

Քննչական գործողությունների համակարգի վերաբերյալ Նախագծի և գործող օրենսգրքի համեմատական վերլուծությունը վկայում է, որ Նախագծում, ի տարբերություն ՀՀ քր. դատ. օր.-ի, որպես քննչական գործողություններ նախատեսված չեն *գույքի վրա կալանք դնելը*, *փորձաքննություն նշանակելը* և *կատարելը*, *հետազոտման համար նմուշներ ստանալը*, իսկ նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումները վերահսկելը, հեռախոսային խոսակցությունները լսելը նախատեսված են որպես գաղտնի քննչական գործողություններ: Դրան հակառակ՝ Նախագծում քննչական գործողությունների համակարգը լրացվել է այնպիսի նոր քննչական գործողություններով, ինչպիսիք են՝ *ցուցմունքը տեղում ստուգելը*, *տեղեկատվություն պահանջելը*, *առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը*:

Սույն հոդվածի շրջանակներում քննարկման առարկա կդարձնենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում և Նախագծում տեղ գտած քննչական գործողությունների համակարգին վերաբերող կարգավորումները՝ նշելով, մեր կարծիքով, դրանց դրական և բացասական կողմերը:

Քննչական գործողությունների համակարգի ճշգրիտ որոշումը ինչպես տեսա-

կան, այնպես էլ գործնական առումներով ունի կարևոր նշանակություն, քանի որ այն անմիջականորեն կապված է ապացույցների հավաքման և ստուգման հետ, որոնց արդյունքներով էլ վերջին հաշվով որոշվում է յուրաքանչյուր քրեական գործի ընթացքը¹:

Քննչական գործողությունների համակարգի վերաբերյալ միասնական մոտեցում չկա նաև տեսական գրականության մեջ: Գիտական բանավեճերը հիմնականում վերաբերում են այնպիսի գործողություններին, ինչպիսիք են՝ կասկածյալի ձերբակալումը, արտաշիրմումը, գույքի վրա կալանք դնելը, հետազոտման համար նմուշներ ստանալը և փորձաքննություն նշանակելը ու կատարելը:

Ինչպես վերը նշվեց, ՀՀ քրեական քրեական դատավարության օրենսգրքում գույքի վրա կալանք դնելը նախատեսված է որպես ինքնուրույն քննչական գործողություն: ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 232-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գույքի վրա կալանք դնելը կիրառվում է քաղաքացիական հայցը, գույքի հնարավոր բռնագրավումը, բռնագանձումը և դատական ծախսերն ապահովելու համար: Նույն օրենսգրքի 233-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գույքի վրա կալանք դնելը քրեական վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ գործով հավաքված ապացույցները բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ կասկածյալը, մեղադրյալը կամ այն անձը, որի մոտ գտնվում է գույքը, կարող են թաքցնել, փչացնել կամ սպառել բռնագրավման ենթակա գույքը:

Քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում գույքի վրա կալանք դնելը (գույքի արգելադրումը) դիտվում է որպես հարկադրանքի միջոց, որի իրավական կարգավորմանը նվիրված են Նախագծի 131-135-րդ հոդվածները: Նախագծի 131-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գույքի արգելադրումը կիրառվում է ենթադրյալ հանցագործությամբ պատճառված հնարավոր վնասի կամ վարութային հնարավոր ծախսերի հատուցումը, ինչպես նաև գույքի հնարավոր բռնագրավումը կամ բռնագանձումը ապահովելու համար:

Նշված գործողության բնույթի վերաբերյալ միասնական մոտեցում չկա նաև մասնագիտական գրականության մեջ: Այս տեսանկյունից գրականության մեջ տեղ գտած մոտեցումները կարելի է բաժանել երեք խմբի.

- 1) գույքի վրա կալանք դնելը քննչական գործողություն է,
- 2) գույքի վրա կալանք դնելը դատավարական հարկադրանքի միջոց է,
- 3) գույքի վրա կալանք դնելը և՛ քննչական գործողություն է, և՛ դատավարական հարկադրանքի միջոց:

Ինչպես նշվեց, հեղինակների առաջին խումբը կարծում է, որ գույքի վրա կալանք դնելը քննչական գործողություն է, քանի որ այդ գործողության կատարման արդյունքում կազմվող արձանագրությունում հաճախ ամրագրվում են քրեական գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ, մասնավորապես՝ կոնկրետ անձի ունեցած նյութական արժեքները: Բացի այդ, գույքի վրա կալանք դնելու ընթացակարգը բնութագրական է քննչական գործողությանը²:

¹ Ст'я Досудебное производство в уголовном процессе: *Б. Я. Гаврилов* и др. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015, с. 120:

² Ст'я *Чувилев А. А.* Следственные действия по уголовно-процессуальному законодательству СССР и некоторых зарубежных социалистических стран: Лекция / А. А. Чувилев; Акад. МВД СССР. – М.: 1989, с. 3.

Ի.Ե. Բիխովսկին գտնում է, որ գույքի վրա կալանք դնելը ինքնուրույն քննչական գործողություն է, քանի որ դրա իրականացման արդյունքում երբեմն հայտնաբերվում է արժեքավոր գույք¹:

Ժամանակակից գրականության մեջ ներկայացված տեսակետները պաշտպանում է Ա.Պ. Ռիժակովը²:

Դատավարագետների երկրորդ խմբի կարծիքով՝ գույքի վրա կալանք դնելը դատավարական հարկադրանքի միջոց է, քանի որ այն անմիջականորեն ուղղված է ապացույցների հավաքմանը և ստուգմանը (չունի ձանաչողական բնույթ)³: Բացի այդ, Ի.Բ. Տուտինինը նշում է, որ քննչական գործողությունները և դատավարական հարկադրանքի միջոցները միմյանցից տարբերվում են իրենց նպատակով, հիմքերով, պայմաններով, կիրառման և իրականացման կարգով: Գույքի վրա կալանք դնելը դատավարական հարկադրանքի միջոց է, որի նպատակը տարբերվում է քննչական գործողության նպատակներից⁴:

Եվ վերջապես, երրորդ խումբ գիտնականների կարծիքով՝ գույքի վրա կալանք դնելը և՛ քննչական գործողություն է, և՛ դատավարական հարկադրանքի միջոց: Այսպես, Վ.Բ. Իսկանդիրովը գտնում է, որ գույքի վրա կալանք դնելը ունի երկակի բնույթ. մի կողմից այն դատավարական հարկադրանքի միջոց է, մյուս կողմից՝ քննչական գործողություն, որն ուղղված է փաստական տվյալների հավաքմանը և հետազոտմանը՝ նպատակ ունենալով քրեական գործով ձեռք բերել ապացույցներ: Հեղինակի կարծիքով՝ նշված հարկադրանքի միջոցը անմիջականորեն ուղղված է գույք հայտնաբերելուն, քանի որ գործող քրեադատավարական օրենսգիրքը չի նախատեսում հարկադրական որոնողական գործողության կատարում⁵:

Գույքի վրա կալանք դնելու դատավարական գործողության իրավական բնույթին թիվ ԵԿԴ/0185/11/11 գործով անդրադարձել է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանը: Հիշյալ որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը, մասնավորապես, նշել է. «(...) **կանխարգելիչ բնույթ կրող քրեադատավարական հարկադրանքի այս միջոցը** կոչված է սեփականության (կամ այլ գույքային) իրավունքների սահմանափակման միջոցով ապահովելու քաղաքացիական հայցը, գույքի հնարավոր բռնագրավումը, դատական ծախսերը»:

Մեջբերված որոշման բովանդակությունից հետևում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, ըստ էության, արձանագրել է, որ գույքի վրա կալանք դնելը դատավարական հարկադրանքի միջոց է:

Կարծում ենք, որ գույքի վրա կալանք դնելը չունի ձանաչողական նպատակ, այն ապահովում է միայն գույքի անօտարելիությունը, ինչով էլ պայմանավորված

¹ Տե՛ս *Быховский И. Е.* Процессуальные и тактические вопросы системы следственных действий : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1976. с. 7.

² Տե՛ս *Рыжаков А. П.* Следственные действия и иные способы собирания доказательств. М. 1997. с. 45.

³ *Шейфер С.А.* Следственные действия - правомерны ли новые трактовки? "Lex Russica", N 10, октябрь 2015 г., с. 119., Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս, ԵՊՀ հրատ., Եր., 2003, էջ 165:

⁴ Տե՛ս *Тутинин И. Б.* Наложение ареста на имущество как мера уголовно-процессуального принуждения. Дисс канд. юрид. наук., М., 2005, с. 25-26.

⁵ Տե՛ս *Искандиров В. Б.* Наложение ареста на имущество в уголовном процессе: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Челябинск, 2012, с. 14-15.

Նախագիծը նշված գործողությունն արդարացիորեն դիտել է որպես դատավարական հարկադրանքի միջոց:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում փորձաքննություն նշանակելը և կատարելը ևս նախատեսված չեն քննչական գործողությունների համակարգում: Անդրադառնալով Նախագծի կարգավորումներին՝ Վ.Ենգիբարյանը և Ա. Չախոյանը նշում են. «Նախագիծը կարևորելով փորձաքննության ինստիտուտը, դրա նշանակումը արդարացիորեն չի համարում որպես քննչական գործողություն, ինչպես նախատեսված է ՀՀ քր. դատ. օր.-ով, այլ՝ որպես քրեական դատավարության առանձին ինստիտուտ»¹:

Նախագիծը հիշյալ գործողությունը դիտում է որպես ապացուցողական գործողություն և առանձին կարգավորում է այդ գործողության նշանակման և կատարման հետ կապված հարաբերությունները (գլուխ 33):

Փորձաքննության իրավական բնույթի վարաբերյալ տարատեսակ մոտեցումներ են տեղ գտել նաև մասնագիտական գրականության մեջ: Այսպես, հեղինակների մի խումբը գտնում է, որ փորձաքննությունը քննչական գործողություն է, քանի որ քննիչը և այլ անձինք, դա նշանակելով և կատարելով, ղեկավարում են քննչական գործողության իրականացումը²:

Հեղինակների մյուս խումբը գտնում է, որ փորձաքննությունը հատուկ, ինքնուրույն իրականացվող ճանաչողական գործունեություն է և տարբերվում է քննչական գործողությունից նրանով, որ գիտելիքը «դուրս է գալիս» ոչ թե քննիչից, այլ փորձագետից³:

Ս.Բ. Ռասինսկու կարծիքով՝ փորձաքննությունը չի կարող համարվել քննչական գործողություն հետևյալ երեք պատճառներով.

1) քննչական գործողությունը կատարում է քննիչը, իսկ փորձաքննությունը՝ քրեադատավարական գործունեության հատուկ սուբյեկտը՝ փորձագետը,

2) փորձաքննությունը քննչական գործողությունից տարանջատվում է նրանով, որ այն միշտ պայմանավորված է հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ, առանց որոնց օգտագործման հնարավոր չէ ապահովել քրեական գործի համար նշանակություն ունեցող այս կամ այն հանգամանքի պարզումը,

3) փորձաքննության արդյունքները արտացոլվում են ոչ թե արձանագրությունում, այլ հատուկ դատավարական փաստաթղթում՝ փորձագետի եզրակացության մեջ⁴:

Այս տեսանկյունից, ինչպես իրավացիորեն նշում է Ս.Ա. Շայֆերը, փորձագետի գործունեությունը չի ընդգրկում փորձաքննության նշանակման և իրականացման բոլոր ասպեկտները, այլ կարող է սահմանափակվել միայն հետազոտություններ ի-

¹ *Ենգիբարյան Վ., Չախոյան Ա.* Դատական փորձաքննությունների հիմնադրույթներն ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի // Պետություն և իրավունք, թիվ 1 (59), 2013թ., էջ 91:

² Досудебное производство в уголовном процессе: *Б.Я. Гаврилов* и др. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015, с. 123-124, *Орлов Ю. К.* Производство экспертизы в уголовном процессе. М.: ВЮЗИ, 1982, с. 3.

³ St'u *Эйсман А. А.* Структура и логические свойства норм, регулирующих собирание доказательств на предварительном следствии // Вопросы борьбы с преступностью. М., 1976, № 25, с. 112.

⁴ St'u *Росинский С. Б.* Уголовный процесс. учебник. М.: Эксмо, 2009, с. 415-416.

րականացնելով: Քննիչին զրկելով ապացույց հավաքելու հնարավորությունից՝ օրենքը արգելում է փորձագետին ինքնուրույն հավաքել նյութեր փորձագիտական հետազոտման համար: Հետևաբար, փորձագետի գործունեությունը ամբողջությամբ ինքնուրույն չի հանդիսանում: Դա արտահայտվում է նրանում, որ քննիչը՝

- իր որոշմամբ նշանակելով փորձաքննություն՝ որոշում է փորձաքննության առարկան և հետազոտության ծրագիրը (ներկայացնում է հետազոտման օբյեկտները և ձևակերպում է հարցերը),

- ապահովում է օբյեկտիվությունը և փորձագետի ձեռնհասությունը (քննարկում է փորձագետին հայտնված բացարկի միջնորդությունը, փորձագետին պարզաբանում է նրա իրավունքներն ու պարտականությունները),

- ապահովում է փորձագիտական հետազոտության ուղղությունները, փորձագետին տրամադրում է հետազոտման օբյեկտներ,

- իրականացնում է հսկողություն հետազոտությունների օբյեկտիվության, լրիվության և գիտականության նկատմամբ,

- միջնորդության դեպքում փորձագետին է տրամադրում լրացուցիչ տեղեկություն,

- ապահովում է փորձաքննության հետ կապված դատավարության մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը:

Նշվածը թույլ է տալիս որոշելու փորձաքննության ճանաչողական համալիրի կառուցվածքը. քննիչը իրականացնում է գործողությունների համալիր, որոնք կապված են փորձաքննության նշանակման և իրականացման հետ, իսկ փորձագետն էլ իր հերթին իրականացնում է հետազոտական գործունեություն, համակարգում է հետազոտման արդյունքները, որոնք ներկայացնում է իր եզրակացությունում¹:

Ամբողջությամբ համակարծիք լինելով հեղինակի դատողություններին, մենք ևս գտնում ենք, որ փորձաքննություն նշանակելը և կատարելը համարվում են ինքնուրույն քննչական գործողություն:

Եվ վերջապես, Նախագիծը, ի տարբերություն գործող օրենսգրքի, հետազոտման համար նմուշներ ստանալը (փորձաքննության համար նմուշներ ստանալը) դիտում է որպես փորձաքննության բաղկացուցիչ մաս:

Հետազոտման համար նմուշներ ստանալու՝ որպես քննչական գործողության վերաբերյալ միասնական մոտեցում չկա նաև մասնագիտական գրականության մեջ: Այսպես, հեղինակների մի մասը գտնում է, որ հետազոտման համար նմուշ ստանալը ապահովում է միայն փորձաքննության արդյունավետ իրականացումը², մյուսները, պաշտպանելով օրենսդրի մոտեցումը, կարծում են, որ, բացի ապահովող բնույթից, հետազոտման համար նմուշներ ստանալը ունի նաև քննչական գործողության

¹ Տե՛ս *Шейфер С. А.* Следственные действия - правомерны ли новые трактовки? "Lex Russica", N 10, октябрь 2015 г., с. 117.

² Տե՛ս *Копьева А. Н.* Неотложность следственных действий /А. Н. Копьева// Криминалистические проблемы пространственно-временных факторов в методике расследования преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – С. 128., *Файгер А.* Действия по уголовному преследованию : монография / А. Файгер; /Бэлц. гос. ун-т им. А. Руссо. – Молдова, Бэлць: [б. и.], 2006. – 188-189 с., *Григорьев Н.В., Победкин А.П., Чшин Б.Н.* Справочник следователя, М., 2008, с. 166-167.

հատկանիշներ¹: Այսպես, Ա.Ն. Կուզնեցովի կարծիքով՝ հետազոտման համար նմուշ ստանալը քննչական գործողություն չէ, քանի որ ուղղված չէ ապացույցի հավաքմանը: Նմուշները, որոնք ստացվում են այդ գործողության կատարման ընթացքում, ինքնին չունեն ապացուցողական նշանակություն: Դրանք միայն անհրաժեշտ նյութեր են փորձագիտական հետազոտություններ կատարելու համար: Այլ կերպ՝ հետազոտման համար նմուշներ ստանալը անհրաժեշտ պայման է փորձաքննության նշանակման և կատարման համար²:

Կարծում ենք, որ հետազոտման համար նմուշներ ստանալը ինքնուրույն քննչական գործողություն է՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Առաջին՝ մոտեցումը առ այն, որ հետազոտման համար նմուշներ ստանալը ամենից առաջ նախադրյալ է փորձաքննության իրականացման համար, դեռևս չի վկայում այն մասին, որ այդ գործողությունը ինքնուրույն քննչական գործողություն չէ: Քրեական դատավարությունում նույնպես հայտնի են այլ քննչական գործողություններ, որոնք անխզելիորեն կապված են այլ քննչական գործողությունների հետ: Օրինակ՝ առերեսում իրականացվում է միայն նախկինում իրականացված հարցաքննության արդյունքներով, և այն հանդիսանում է հարցաքննության տարատեսակ:

Երկրորդ՝ քննչական գործողությունների առաջին իսկ հիմնական չափանիշը դրանց որոնողական-ձանաչողական բնույթն է, այսինքն՝ քննչական գործողություններ կարող են համարվել միայն նրանք, որոնց կատարման արդյունքում քրեական գործով ստացվում են նոր ապացույցներ: Վերլուծելով հետազոտման համար նմուշ ստանալու գործողության էությունը՝ պետք է փաստել, որ այն ինքնուրույն քննչական գործողություն է, քանի որ դրա իրականացման արդյունքում ստացվում են ապացույցներ: Այսպես, քննիչը, որոշում կայացնելով մեղադրյալից ձեռագրի նմուշ ստանալու մասին, պարզում է, որ մեղադրյալը գրագետ չէ և ընդհանրապես գրել չգիտի, ինչով պայմանավորված՝ ձեռագիր չունի: Նշված դեպքում հետազոտման համար նմուշ ստանալու մասին արձանագրությունը ունի վառ արտահայտված ինքնուրույն ապացուցողական նշանակություն, և փորձաքննության իրականացման անհրաժեշտությունը չկա: Ներկայացված օրինակից ակներև է, որ ապացույցը ձեռք բերվեց հետազոտման համար նմուշ ստանալու ընթացքում:

Ինչպես վերը նշվեց, Նախագծում քննչական գործողությունների համակարգը համալրվել է ևս երեք քննչական գործողություններով, դրանք են՝ ցուցմունքը տե-

¹ Ст'я *Безлепкии Б. Т.* Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный). – М., 2002. – с. 263; *Безлепкии Б.Т.* Уголовный процесс России. – М., 2004. – с. 281–282; Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации /отв. ред. *Д.Н. Козак, Е.Б. Мизулина.* – М., 2002. – с. 410–411; Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации /под общ. ред. *В.В. Мозякова.* – М., 2002. – с. 456; *Кальницкий В.В.* Следственные действия. – Омск, 2003. – С. 52; *Вандышев В.В.* Уголовный процесс, 2004. – с. 437; Уголовный процесс России /науч. ред. *В.Т. Томин.* – М., 2003. – с. 388; Уголовный процесс /отв. ред. *А.В. Грищенко.* – М., 2004. – с. 231; Уголовный процесс /под ред. *А.И. Долговой.* – М., 2002. – с. 205; *Рыжаков А.П.* Уголовный процесс. – М., 2003. – с. 429.

² Ст'я *Кузнецов А. Н.* Следственные и иные процессуальные действия как способы собирания доказательств в уголовном процессе. Дисс. ... канд. юрид. наук. Воронеж, 2005. с. 76-77.

ղում ստուգելը, տեղեկատվություն պահանջելը, առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը:

Նախագծի 232-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ցուցմունքը տեղում ստուգելը նախապես հարցաքննված ձերբակալված անձի, մեղադրյալի, տուժողի կամ վկայի կողմից իր ցուցմունքի պարզաբանումն է այն վայրում, որտեղ տեղի ունեցած իրադարձությունները նկարագրված են եղել այդ ցուցմունքում:

Թեև ՀՀ քր. դատ. օր.-ում ցուցմունքը տեղում ստուգելը նախատեսված չէ որպես ինքնուրույն քննչական գործողություն, սակայն քննչական պրակտիկայում այն լայն կիրառություն ունի քննչական փորձարարության կամ զննության ձևով: Նախագծում նշված քննչական գործողության ամրագրմամբ փաստորեն այն լեգիտիմացվում է:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ ցուցմունքը տեղում ստուգելու քննչական գործողության հիմնավորվածության վերաբերյալ տեսական գնարականության մեջ առկա են հակասական մոտեցումներ: Մասնավորապես՝ որոշ գիտնականներ նշում են այդ գործողության օգտակար և անփոխարինելի բնույթի¹, իսկ մյուսները՝ դրա վնասակարության և չհիմնավորվածության մասին²: Այսպես, Վ. Ն. Ջաժինսկու կարծիքով՝ ցուցմունքը տեղում ստուգելը կրկնակի հարցաքննության, զննության, քննչական փորձարարության, անշարժ օբյեկտը ճանաչման ներկայացնելու քննչական գործողությունների միախառնում է³:

Թեև ցուցմունքները տեղում ստուգելը ունի համալիր բնույթ և բովանդակում է նաև այլ քննչական գործողությունների տարրեր, սակայն դա ամենևին չի նշանակում, որ այն ինքնուրույն քննչական գործողություն չէ:

Ցուցմունքը տեղում ստուգելը ամենից առաջ ընդհանրություններ ունի քննչական փորձարարության հետ: Վ.Ի. Բելոուսովը և Ա.Ի. Նատուրան նշում են, որ ցուցմունքը տեղում ստուգելը կարող է մասամբ համընկնել քննչական փորձարարության հետ, եթե դրա բովանդակությունը ունի ցուցադրման, ստուգման և այլ բնույթ: Միաժամանակ, ցուցմունքը տեղում ստուգելը չունի միայն մաքուր փորձարարական բնույթ: Ընդհանուր առմամբ նշված հեղինակները եզրահանգում են, որ ցուցմունքը տեղում ստուգելը չի կարելի դիտել միայն որպես քննչական փորձարարության մաս, այլ այն հանդես է գալիս նաև որպես քննչական փորձարարության տարատեսակ⁴:

Ցուցմունքը տեղում ստուգելու գործողությունը քննչական փորձարարությունից տարբերվում է մի շարք հատկանիշներով: Մասնավորապես՝ քննչական փորձարարություն կարող է իրականացվել ինչպես հանցագործության կատարման վայրում, այնպես էլ ցանկացած այլ տեղ: Մինչդեռ, ցուցմունքը տեղում ստուգելը անմիջականորեն պետք է իրականացվի հանցագործության կատարման վայրում: Քննչական փորձարարություն պետք է կատարվի այն պայմաններում և հանգամանքներում, ինչպես կատարվել է դեպքը, այնինչ ցուցմունքը տեղում ստուգելը կարող է իրակա-

¹ Տե՛ս *Центров Е.Е.* О сути следственного действия «проверка показаний на месте»//Законность. М., 2013, № 10 с. 50-55.

² Տե՛ս *Зажичкий В. И.* Нужно ли следственное действие с «участием» куклы?// Российская юстиция. 2012, № 9. с. 31-34.

³ Տե՛ս նույն տեղում:

⁴ Տե՛ս *Белоусов В. И., Натура А. И.* Проверка показаний на месте в ходе предварительного следствия. М.: Юрлитинформ, 2006. С. 28, 32.

նացվել ցանկացած եղանակի, օր և ժամի: Քննչական փորձարարության ժամանակ կարող են իրականացվել փորձարարական գործողություններ: Եվ ամենակարևորը՝ ցուցմունքը տեղում ստուգելը տարբերվում է քննչական փորձարարությունից իր նպատակով: Ցուցմունքը տեղում ստուգելը իրականացվում է՝ պարզելու նախկինում հարցաքննված անձի տված ցուցմունքների համապատասխանությունը (անհամապատասխանությունը) հանցագործության դեպքի իրադրությանը: Բացի այդ, ցուցմունքը տեղում ստուգելը կարող է իրականացվել գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաներ և փաստաթղթեր հայտնաբերելու նպատակով, եթե անձը նախապես հայտնել է դրա գտնվելու վայրի մասին¹:

Ելնելով վերոգրյալից՝ անհրաժեշտ է փաստել, որ տեղում ցուցմունքի ստուգումը և՛ իր նպատակներով, և՛ կատարման կարգով ապացույցների հավաքման եղանակ է և իր արժանի տեղը պետք է ստանա քննչական գործողությունների համակարգում:

Նախագծում նախատեսված նոր քննչական գործողություններից են նաև տեղեկատվություն պահանջելը և առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը:

Տեղեկատվություն պահանջելը որպես ինքնուրույն քննչական գործողություն ամրագրված է Նախագծի 239-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ «1. Տեղեկատվության պահանջը քննիչի գրավոր դիմումն է վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների մասին տեղեկությունների տիրապետող պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, իրավաբանական անձին կամ ցանկացած այլ կազմակերպությանը:

2. Տեղեկատվության պահանջը պարտադիր է դրա հասցեատիրոջ համար՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հայցվող տեղեկությունը օրենքով պաշտպանվող գաղտնիք է, կամ երբ պահանջվում են առանձին փաստաթղթեր, առարկաներ կամ այլ նյութեր:

3. Հայցվող տեղեկությունը քննիչի կողմից սահմանված ժամկետում տրամադրվում է տեղեկանքի ձևով, որը որպես հավելված կցվում է տեղեկատվության պահանջի արձանագրությանը»:

Իսկ Նախագծի 240-րդ հոդվածում ամրագրված է մյուս՝ առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը, քննչական գործողությունը, ըստ որի՝ «1. Առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը ցանկացած անձի ներկայացրած և վարույթի համար նշանակություն ունեցող առարկաները կամ փաստաթղթերը քննիչի կողմից վարույթի նյութերին կցելն է: Քննիչը պարտավոր է վարույթի նյութերին կցել վարույթի մասնավոր մասնակիցների ներկայացրած առարկաները կամ փաստաթղթերը:

2. Առարկան կամ փաստաթուղթը վարույթի նյութերին կցելու դեպքում կազմվում է արձանագրություն, որտեղ նկարագրվում է ներկայացված առարկան կամ փաստաթուղթը և նշվում ներկայացնողի պարզաբանումն այն ձեռք բերելու հանգամանքների մասին:

3. Եթե առարկան կամ փաստաթուղթը ներկայացվում է քննչական գործողության ընթացքում, ապա սույն հոդվածի 2-րդ մասում նշված տեղեկությունները մտցվում են համապատասխան քննչական գործողության արձանագրության մեջ,

¹ Տե՛ս *Григорьев В. Н., Победкин А. В., Яшин В. Н.* Уголовный процесс: Учебник. – М.: Изд-во Эксмо, 2006, с. 456.

իսկ տվյալ առարկան կամ փաստաթուղթը կցվում է քննչական գործողության արձանագրությանը»:

Մեջբերված դրույթների բովանդակությունից հետևում է՝ հիշյալ քննչական գործողությունները փոխարինելու են ներկայիս քննչական պրակտիկայում տեղ գտած այլ դատավարական գործողություններին՝ քննչական հարցումներին:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը, կարելի է փաստել, որ Նախագծով սահմանված քննչական գործողությունների համակարգը առավել ամբողջական է, այնտեղ ներառված չեն այնպիսի գործողություններ, որոնք չունեն ճանաչողական բնույթ: Միաժամանակ, Նախագիծը, ելնելով պրակտիկայի պահանջներից և հաշվի առնելով գիտատեխնիկական առաջընթացը, քննչական գործողությունների համակարգը համալրել է նոր ճանաչողական տարրերով, որոնք միտված են հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացմանը և քրեական գործերով ապացուցողական զանգվածի ապահովմանը:

СИСТЕМА СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ ПО ДЕЙСТВУЮЩЕМУ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РА И ПРОЕКТУ УПК РА

Арсен Мартиросян

*Заместитель прокурора города Еревана,
Кандидат юридических наук, доцент*

Статья посвящена системе следственных действий, предусмотренных действующим УПК РА и проектом нового УПК РА. В статье автор проанализировал регулировку системы следственных действий как по действующему УПК РА, так и по проекту нового УПК РА, отметив положительные и отрицательные стороны. В рамках статьи проанализировав имеющиеся в теоретической литературе мнения, автор детальным образом представил вопрос о том, является ли наложение ареста на имущество, назначение и производство экспертизы, а также получение экспериментальных образцов следственным действием или нет. Статья также касается предусмотренных Проектом нового УПК РА и дополнивших систему следственных действий проверки показаний на месте, требования информации, взятия предметов или документов.

В результате анализа системы следственных действий по действующему уголовно-процессуальному законодательству и Проекту нового УПК РА, автор заключил, что система следственных действий, предусмотренная Проектом УПК, наиболее полная и в ней не содержатся такие действия, которые не носят информативного характера. Автор также отмечает, что предусмотренные Проектом УПК новые познавательные составляющие системы следственных действий направлены на повышение эффективности борьбы с преступностью и обеспечение доказательственной базы уголовных дел.

THE SYSTEM OF THE INVESTIGATORY ACTIONS IN THE ACTING CRIMINAL PROCEDURE CODE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA AND IN THE PROJECT OF NEW CRIMINAL PROCEDURE CODE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Arsen Martirosyan

*Deputy Prosecutor of the city of Yerevan,
Candidat of Legal Sciences, Docent*

The article focuses on the system of the investigatory actions in the acting Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia and in the Project of new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia. The author has analyzed the system of the investigatory actions in the acting Criminal Proceeding Code and in the Project, showing positive and negative regulations. Analyzing the reviews in the theoretical literature the author in details shows whether putting arrest on the belongings, assigning and performing the examination, obtaining samples for examination are investigatory actions or not. Also there has been made an assume to such new investigatory actions as checking the testimony on place, obtaining information, taking subjects and documents, which has been provided by the Project of the Criminal Procedure Code.

By analyzing the regulations of the investigatory actions system in the acting Criminal Procedure code and the Project the author concludes that the system of the investigatory action regulated by the Project is more complete and there are no actions that do not have informative character. On a time the author shows that new investigatory actions regulated by the Project will be directed on improving the efficiency of the fight against crime and ensuring the evidential weight of the criminal cases.

Բանալի բառեր- *քննչական գործողություն, դատավարական հարկադրանքի միջոց, ապացուցողական գործողություն, գույքի վրա կալանք դնել, նմուշ ստանալ, ցուցմունքը տեղում ստուգել, փորձաքննություն, ապացույցի հավաքում:*

Ключевые слова: *следственное действие, мера процессуального принуждения, доказательственное действие, наложение ареста на имущество, получение экспериментальных образцов, проверка показания на месте, экспертиза, сбор доказательств.*

Key words: *investigatory action, procedural enforcement, evidence-based action, putting arrest of the belonging, obtaining samples for examination, checking the testimony on place, examination, collecting evidence.*